

Västra Karaby kyrka

Renovering i tornet
Kävlinge kommun, Skåne län
Antikvarisk medverkan/2024
Carita Melchert

Titel: Västra Karaby kyrka

Författare: Carita Melchert

Kulturmiljörapport: 2024:17

Omslagsbild: Västra Karaby kyrka

Upphovsrätt: Där inget annat är angivet, enligt Creative Commons licens CC BY

Innehållsförteckning

Administrativa uppgifter	2
Sammanfattning av utförda arbeten	2
Material.....	2
Åtgärdsbehov och antikvarisk målsättning	3
Byggnadshistorik (med relevans för åtgärderna).....	3
Utförda åtgärder	4
lakttagelser som gjorts under arbetet.....	5
Avvikelse från tillståndsgivna/beslutade handlingar	5
Kulturhistorisk bedömning av arbetet.....	6
Bilder	6

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr:	Dnr 11164-2024, datum 2024-04-02
Fastighet:	Karaby 44:1
Kommun:	Kävlinge
Åtgärdsförslag:	Åtgärdsbehov tornet Västra Karaby kyrka 2024, Kulturen Olof Andersson, Carita Melchert
Beställare/byggherre:	Dösjebro församling
Entreprenör:	Okse bygg AB Målning ljudluckor och tillhörande delar: Björkqvist måleri AB Nya gångjärn: Järnet i elden, Kristofer Åberg Murning vid gångjärn och putslagningar: Byggnadsvård i Fokus AB
Antikvarisk medverkan, rapportens författare:	Carita Melchert, Kulturen
Byggperiod:	mars 2024 – oktober 2024

Sammanfattning av utförda arbeten

En rötskadad horisontell ekbjälke, i tornbjälklaget ovan klockvåningen, har förstärkts med ny horisontell träbjälke som är kramlad kring befintlig bjälke, ny bjälke vilar även på konsol som är fäst i tornmuren. Samtliga gångjärnshakar till tornets ljudluckor har ersatts med nya. Den södra ljudluckan har byggts om med nya invändiga brädor och ny utvändigt panel. Samtliga ljudluckor har målats utvändigt med grön linoljefärg.

Material

Linoljefärg till ljudluckor utvändigt: Ottossons färgmakeri AB, specialkulör

Ny träpanel till södra ljudluckan: Fur 200 x 250 x 600 mm

Brädor till södra ljudluckan: Sågad furu Järseke såg, Vinslöv

Nya bjälkar: Sågat kärnfuru, levererat av Järseke såg, Vinslöv

Gångjärnshakar (inmurningsjärn): Tillverkade av Järnet i elden, Kristofer Åberg, St Olof (se vidare nedan i rapporten)

Murning vid gångjärnshakar invändigt: Bösarp Grov NHL3,5

Lagning fasad utvändigt vid räcke till ljudlucka: Bösarp Grov NHL 3,5 och spritputs Målakalk NHL2, 0-8 mm.

Åtgärdsbehov och antikvarisk målsättning

Ställningar hade rests vid kyrkan i syfte att undersöka takläckage i tornet. I samband med detta upptäcktes rötskador i tornbjälklaget och att ett gångjärn till en ljudlucka hade gått av.

En horisontell bilad ekbjälke i östra delen av tornet är rötskadad i sitt mittersta parti, i huvudsak där snedstråvor ansluter mot den horisontella bjälken. Rötskadorna går inte genom hela bjälken. Bjälken ligger i nord-sydlig riktning. Även i en underliggande öst-västlig bjälke finns rötskador där snedsträvorna ansluter. I bjälkarna fanns sedan tidigare plattjärn för att hålla ihop konstruktionen. Det fanns behov av att förstärka tornbjälklaget eftersom det bär laster av den övre bjälklagskonstruktionen och lanterninen. Att ersätta eller skarva den rötskadade bjälken bedömdes som ett komplicerat ingrepp, varför man valde att behålla den befintliga bjälken i sin helhet och istället förstärka den med ny underliggande bjälke som kramlas ihop med den befintliga. Under arbetets gång bedömdes att den nya bjälken även bör förankras i murverket.

Vid besiktning 2023 upptäcktes läckage från tornets ljudöppning mot söder. Vid kraftigt regn och hård blåst tryckte det in vatten som sedan rann ner för tegelväggen. Luckan var invändigt lappad och lagad sedan tidigare. De utvändiga brädorna var kraftigt rötskadade och färgen flagnade. Avsikten var att laga luckan så att den är tät, genom att åter lappa och laga invändigt där den tidigare är lagad, samt att ersätta den utvändiga beklädnaden i sin helhet. Under arbetets gång konstaterades att de invändiga brädorna var mer rötskadade än vad som noterats medan den utvändiga beklädnaden ännu satt kvar. Av den anledningen beslutades att även ersätta invändiga brädor i sin helhet med nya.

Ett inmurat gångjärn (gångjärnshake) till den västra ljudluckan hade gått av och samtliga inmurade gångjärnshakar var kraftigt rostskadade. Det fanns behov av att först och främst ersätta den hake som gått av men även att ersätta samtliga gångjärnshakar. Luckorna är tunga och monterade högt i tornet varför det är viktigt att de sitter stadigt och går att öppna vid klockringning på ett säkert sätt. Samtliga gångjärnshakar valdes att ersättas med nya rostfria i samråd med smed, beställare, länsstyrelsen och antikvarisk medverkande. Utanför luckorna finns ett räcke i form av ett järnrör. I nischen till den västra luckan fanns sprickbildning i anslutning till röret, orsakat av att röret rostskadats. Under arbetets gång beslutades att laga räcke och sprickan.

Byggnadshistorik (med relevans för åtgärderna)

I samband med rivningen av församlingens medeltida kyrka uppfördes Västra Karaby kyrka år 1825. Tornet, uppfört år 1794, bevarades dock och fick sin nuvarande utformning med lanternin år 1864. Träbjälklagen i tornet består av bilad ekvirke med kraftiga dimensioner som vilar på enkla murremmar. Väggarna i klockrummet är murade med synligt gult tegel. Tornhuvens timmerstomme fortsätter uppåt och bildar stomme för lanterninen. Enligt kyrkans underhållsplan sattes nya ljudluckor in i klockvåningen 1971.

Utförda åtgärder

Torn – bjälklag ovan klockrum

Nya bjälkar av sågat kärnfuru monterades under den befintliga nord-sydliga bjälken. Nya furubjälkar består av delar som passats in mellan tvärgående bjälkar och underst en ny bjälke i en hel längd. De nya bjälkarna har kramlas kring den befintliga bilade ekbjälken. Järnkramlor bockades genom varmsmide för att hålla ihop den gamla och de nya bjälkarna. Inga infästningar eller ingrepp gjordes i den befintliga bjälken. Avsikten var inledningsvis att inte fästa de nya bjälkarna i murverket, men under arbetet gjorde entreprenören bedömning att nya bjälkar även bör fästas i murverket. De nya bjälkarna är inte så långa att de går in i murverket. Infästning i murverket stämde av med antikvarisk medverkande och länsstyrelsen, länsstyrelsen bedömde att infästningen ryms inom befintligt tillstånd. Infästningen gjordes med "bultförband/konsol" som förankrats i tegelmuren med rostfria gängstänger i tegelfogen, och bjälkarna vilar på konsolen. Den aktuella delen av tornet är från 1864, det finns sedan tidigare flertalet järnförband av olika ålder som håller ihop olika bjälkar.

I samband med att bjälken förstärktes förbättrades även vilplanet i tornets övre del med nya skivor på golvet och förbättrade räcket. Med ett säkrare vilplan blir det lättare att i framtiden undersöka bjälklagen.

Ljudluckor i klockrummet

I tornets klockrum finns ljudöppningar med luckor i alla fyra väderstreck. Luckorna är tillverkade av bred, omålad, spontad plank. Utvändigt är luckorna klädda med liggande smala finsågade brädor, spontpanel, och grönmålade. Samtliga luckor är inåtgående och har lucköppnare. Luckorna är upphängda i bandgångjärn med gångjärnshake som är inmurad i tegelmurverket. Ljudöppningarna är utvändigt försedda med ett räcke i form av grönmålat järnrör.

En gångjärnshake, delen som är inmurad i tegelmuren, i den västra luckan hade gått av. Merparten av gångjärnshakarna på samtliga luckor var kraftigt skadade av rost och järnet "smulade" sönder. Rostangreppen hade även medfört sprickbildningar i det invändiga tegelmurverket i anslutning till gångjärnen. Samtliga inmurade järn ersattes med nya rostfria. Ett fåtal tegelstenar behövde tas loss under tiden och murades tillbaka lika befintligt med kalkbruk.

Den södra ljudluckan var i dåligt skick med rötskadade brädor invändigt samt rötskadad utvändig panel. Luckan var sedan tidigare invändigt lappad och lagad. Den södra luckan bedömdes under arbetets gång vara i så pass dåligt skick att invändiga brädor (stommen till luckan) behövde ersättas i sin helhet för att få en stabil lucka som ska hålla för de påfrestningar den utsätts för vid lucköppning. Narar och bandgångjärn har återanvänts. Utvändig beklädnad, liggande brädor, byttes till nya i samma utseende, utförande och dimensioner. Den nya panelen spikades och målades med linoljefärg i samma gröna nyans som befintligt. Även de övriga ljudluckorna målades utvändigt med grön linoljefärg. Till grön färgnyans valdes lika befintligt. Färgen togs fram som specialkulör för att efterlikna befintlig.

Mot väster hade det utvändiga järnräcket rostsprängt murverket precis där räcket går in i muren. Den del av järnräcket som gick in i muren togs bort och ersattes med ett nytt rostfritt rör. Det befintliga räcket

(järnröret) kapades och fördes in i den nya rostfria delen så att skarven inte är synlig. Sprickorna och putsen lagades.

Till smidet för de inmurade gångjärnshakarna diskuterades olika alternativ avseende material där smeden förmedlade två olika alternativ:

Alternativ 1:

Ersättningsjärnet smides i 316l stål som är rostfritt, detta brukar vara att föredra vid ersättning av järn som passerar eller går i murverk som är utsatt för fukt. Detta hindrar rostsprängning över längre tid. Vad gäller den galvaniska strömningen påverkas anslutande kolstål/svartjärn mer, men inte så pass mycket att det utgör en reell risk, enligt erfarenhet.

Alternativ 2:

Ersättningsjärnet smides i s235J eller S355 handelstål (svartjärn). Detta matchar så nära man kan tillgodose existerande material och har således samma profil för den galvaniska påverkan som finns. Denna metod medför att de delar som ska in i murverket måste rostskyddas grundligare, förslagsvis med Introtekniks Grundlack klar innan slutkulör målas om det önskas någon slutkulör.

Alternativ 1 med rostfritt stål valdes med motiveringen att tornet är torrt och fint i sitt murverk i övrigt, och att de bandgångjärn som sitter på bladen till ljudluckorna inte ser skadade ut. Den galvaniska strömning som nämnts borde inte vara något orosmoment. Argumentet kan också framhållas att gångjärnen är betydligt lättare att ersätta när de väl ger upp (om än efter väldigt lång tid).

Iakttagelser som gjorts under arbetet

Utvändigt på ljudluckornas karmar finns spår av underliggande äldre färgskikt i en klarare grön nyans än befintlig grön nyans. Färgskikten liknar dels en klar kromoxidgrön och dels en mörkare grön.

Avvikelse från tillståndsgivna/beslutade handlingar

Avsikten var inledningsvis att inte fästa de nya horisontella bjälkarna i tornets murverk. Att montera "bultband/konsoler" godkändes av länsstyrelsen och utfördes i samråd med antikvarisk medverkande.

De invändiga brädorna i södra ljudluckan byttes i sin helhet. Luckan var så pass instabil och rötskadad att det bedömdes nödvändigt för hållfastheten. Antikvarisk medverkande accepterade avvikelsen eftersom luckan sedan tidigare var lappad och lagad i många stycken. Luckans insida är inte synlig för allmänheten.

Kulturhistorisk bedömning av arbetet

Åtgärdsförslagets intentioner har följts även om vissa justeringar har gjort under arbetets gång. Ändringarna från ursprungligt förslag har diskuterats med antikvarisk medverkande och vid större förändringar även med länsstyrelsen. Arbetet har utförts med god kulturhistorisk kännedom och hantverksskicklighet. Sammantaget är arbetet väl utfört och med hänsyn till kyrkans och miljöns kulturhistoriska värden. Åtgärderna bidrar till kyrkans långsiktiga bevarande och möjlighet till att använda kyrkan.

Det murbruk som användes invändigt vid gångjärnen har inte samma färgnyans eller struktur som det äldre bruket. Val av murbruk stämde inte av med antikvarisk medverkande men bruket kan accepteras eftersom det inte är synligt för allmänheten. Tekniskt bedöms murbruket fungera väl.

Bilder

Före åtgärder. Aktuell tornbjälklag sett från klockvåningen, vy mot norr. Gul pil markerar den bjälke som förstärks.

Före åtgärder. Aktuell vindbjälklag sett från klockvåningen. Gul pil markerar den bjälke som förstärks.

Efter åtgärder, samma vy som före åtgärderna. Nya bjälkar är kramlade samt vilar på konsoler fästa i muren.

Före åtgärder, rötskada i den bjälke som markerats på ovanstående bilder. Gul pil visar på samma rötskada som på föregående bilder. Röd pil visar rötskada på bjälke som ligger under den förra.

Under arbete med bjälken.

Efter åtgärder med bjälke.

Efter åtgärder med bjälke och förstärkt plattform.

Efter åtgärder. Den nya bjälken och södra ljudluckan.

Före åtgärder. Västra ljudluckan, gångjärn som gått av.

Före åtgärder. Södra ljudluckan, tidigare lappad och lagad och åter rötskadad.

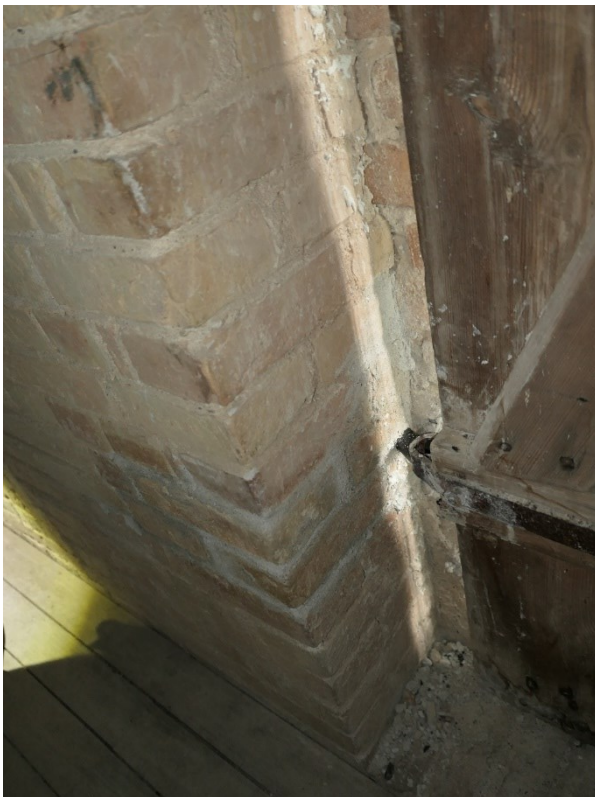
Södra luckan invändigt, före och efter åtgärder.

Före åtgärder. Merparten av gångjärnshakarna var kraftigt skadade av rost. Exempel på gångjärn och spricka i murverket.

Under arbete, de inmurade gångjärnshakarna tas bort.

Efter åtgärder. Exempel på nya inmurade gångjärnshakar.

Efter åtgärder. Exempel på nya inmurade gångjärnshakar.

Före åtgärder. Södra ljudluckan utvändigt. Rötskadad träpanel.

Vänster: före åtgärder. Sprickbildning vid utvändigt räcke vid västra luckan. Höger: efter åtgärder. Vid fotograferingstillfället återstod att måla träpanelen.

Efter åtgärder, södra ljudluckan.

Efter åtgärder, södra ljudluckan.

Efter åtgärder, södra ljudluckan.

Efter åtgärder. Södra och östra ljudluckorna.

Äldre gröna färgskikt, till vänster i bild, på karm till ljudlucka.